

poroko na koleslju — no, na Janezovo srečo je Krivca vsled prevelike pijače zadela kap. To je takole nekako glavno dejanje — postranskih je precej več — in ne manjka tudi sentimentalnosti in opolzčnosti ter celo odurnosti, kakor n. pr. scena med Milko in ravnateljem, kar bo napotilo do branja tudi tisto publiko, ki sicer nima takih razvad.

Dejanje se vrši in završi v času vojne, in sicer se vrši tam ob italijanski fronti. Na eni strani Krivec in dekla Neža, oba obdarjena z vsemi slabostmi in nobeno čednostjo — na drugi hlapec Janez in Krivčevi otroci, same blage duše, ki govorijo vsi tako učeno in blagozvočno, da človek kar sliši, kako izgovarjajo l namesto v. Vmes vojna in govorjenje o nji, pijača in podobni rekviziti. Ker ne more biti nobene zveze med temi vrši in angeli, je logično tudi ni med posameznimi poglavji in v vsem romanu, ki ni zrastel, ampak je nakopičen in mrgoli od stavkov, kakor so n. pr. title: «In v blaznem hrupu takšnih trenutkov ni mladi oče Luka navadno držal svojih rok „na klopi“. Natakara, ki je ob teh večerih stregla, je drugo jutro preštevala z grozo v očeh črne maroge na svojih bedrih in bokih...»

Kot reminiscenca na prošle čase in njih stil se glasi «pripis»:

«Prav, ko sem to napisal, sem dobil od Toneta list, v katerem me vabi na ženitovanje. Milka se bo omožila z nekim častnikom. Ne morem se odzvati povabilu, dolga je pot in zaposlen sem na vseh koncih in krajih. Zato jima želim v srcu in pismu obilo blagoslova! Hlapec Janez bo imel na ženitovanju prvo besedo. Če bo omenil v svoji hudomušnosti tudi nekdanjo skoro-gospodinjo Nežo, ne morem vedeti. Pravijo, da služi nekje na samoti in da je silno pobožna in vzgledna.»

Joso Jurkovič.

Kosor Josip: Žena. Drama u tri čina. Zagreb 1920. **Nepobediva ladja.** Tragedija ljudske svijesti u pet činova. Zagreb 1921. — Tisak i naklada St. Kugli.

Poleg Vojnovića je Kosor šel najbolj daleč po Evropi. To «Požar strasti» tudi zasluži. Toda «Žena» in «Nepobediva ladja» te poti skoro gotovo ne bosta napravili. Če se je Kosor avtoritativno naslonil na Przybyszewskega, ne pomeni to sicer nič več in nič manj kot priznanje duševnega sorodstva; kot močna individualnost vendar zasluži, da ga skušamo razumeti kot pojav zase.

Zdi se, da Kosor čuti v sebi glasnika gole človeške strasti. Predmet njegovega ustvarjanja je človek-demon: nedognana, nerazumljiva natura. Z njim se boriš, pa ga glej ali beri; teh podob ne moreš uvrstiti v svojo pamet, oblike neomejene, nebrzdane volje so, poosebljena strast, ki v svojem hotenju ne pogleda nikoli nazaj, da bi računala in poravnala, temveč ji je ozir na preteklost kvečjemu le nov naskok naprej: če se utruji, pa se ne umiri in zopet vzplapola in divja, dokler ne zgori v vsi svoji razsežnosti. Beseda «požar strasti» pomeni Kosorju prepričanje; v vsakem delu jo srečaš samostojno ali med vrstami.

Sredstvo mu je simbolika. Z njo zveže notranji in zunanji svet v monizem nature. To kaže jasno vsebina «Žene». Vse valovanje prvotne človeške strasti spremljajo elementi narave: šumenje morja, vihar na noč, solnce in tišina. V vihar na noč zdivja kvartopirčeva strast, da zaigra zadnjo lastnino — svojo ženo. Dobi jo nič manj propal prijatelj, ki jo je pozelel že mnogo let. V istem času, ko mož igra za svojo ženo, oblega vilo, v kateri prebiva lepa Limunka, vse mesto, staro in mlado. Demon sexus praznuje orgije. Vsi ljubijo Limunko iz krvi, se ji klanjajo in jo ščitijo radi njene lepote, — edini le neznanec, mladi človek Idan je, ki v pripovedi o ženi pravi: «Na tebi je najlepše ono, što je nevidivo, a što samo duša čuti». (22). Množici je lepa žena meseni

✕

Književna poročila.

✕

idol, njihovo pravo je njeno suženjstvo, saj je celo mati prodala svojo hčer. Proti življenju mesa pa se dviga življenje duše same, ki se oprošča telesa, dokler končno ne zmaga. Ko Limunka vidi apokaliptično razdivjanost pohote radi njenega telesa, sklone kot mati in sestra trijumf čistega človeka; razdrapati hoče svoje telo in se vreči v morje. Edini, ki plane k nji, je Idan. Z njim hoče v življenje. Toda sredi morja postaneta oba žrtev drhali, ki ju ubije.

Vse dejanje tedaj ni nič drugega kakor pojmovanje žene v posamezniku in množici. Dasi je zasnova sama na prvi pogled neverjetna, učinkuje delo vendarle enotno in silno, ker simboli obdrže skladnost z razvijajočo se idejo. Logiko dogodkov je izpodrinila svobodna fantazija, ki vsaj asocijativno tudi pri najbolj ekscentričnem prizoru ohranja stik z izhodiščem. Ta fabula se ovija okoli svojih simbolov kakor delirij živcev okoli zdrave misli. Središče vsega je namreč abstraktna ideja: duša žene se otme iz mesenosti, toda lepota sama na sebi (tragična krivda!) mora v svetu propasti. Problemu te drame pridemo lažje do dna, če si mislimo vse dejanje pod skorjo vsakdanjega sveta. Odeja lepe laži v realnem videzu je neusmiljeno potegnjena z vseh dogodkov in vse, kar se v našem življenju samo spočne, pa ne dozori iz strahu pred zunanostjo ali pa, kar se izvrši v drugačnem videzu, gledamo tu v svojem bistvu.

Ta transcendentalnost se je Kosorju v »Ženi« posrečila, nikakor pa ne v »Nepobedivi ladji«, kajti tu izgube simboli in ideja celo sporednost in nelogika postane absurdna. V retorti zvarjena ideja, da je biti človek največja laž in da je edino brez vesti še mogoče živeti, je zdrobljena v same črepinje. Niti o celotni ideji ne moremo govoriti, le občutje demonske težnje, uničiti vse in se kot zla pošast razliti po vsemiru in v samem sebi in lastni sili, le to živi in valuje v tej drami. Da je snovnost tu naravnost odpovedala, vidimo že v simbolih, ki se protivijo vsaki pameti. Lukan, nadčlovek, tuj ženi in sinu in vsi okolici, gradi ladjo, s katero hoče kljubovati vsem naravnim silam. Sredi morja »u Plavoj špilji« se sestaja z lepo Biserko, hčerko Matičevo. Ko Matič vidi na morju sramoto svojega otroka, se usmrti. Ves otok dolži Lukana, da ga je on umoril. Že zvežejo orožniki Lukana, toda na otok uderejo gusarji in ga rešijo. Sedaj živi Lukan z morskimi roparji. Tajna moč njegove ladje dela čudeže. Poveljnik gusarjev časti v njem višje bitje — a on ni nikoli vesel. Vedno bolj spoznava, da je biti človek največje zlo. Ko se pokaže iz prašume velika opica Gorila, jo pozdravlja kot brata od vekov: »O kako bješe žalostan put od tebe do nas... Kako je tužno svetlo i Bog, koga izumismo... O zašto nismo ostali kod tebe u prašumi...« (47.) Lukan postane zli duh, vihar, pred katerim se križajo ljudje. Maščuje se nad naturo in z dinamitom ruši cele otoke. Ko se pojavi čez leto dni v domačem kraju, ravno duhovnik poroča Biserko. Ko ona zasliši njegov glas, zbeži izpred oltarja in Lukan jo odnese v svojo ladjo. V »Plavi špilji« uživa Lukan svojo srečo. Biserka je v njegovem naročju. Toda ta biserka mu je tuja, slaba je — preganja je vest radi očetove smrti — on pa je vest premagal, je velik, neskončen, — veselje mu je izzivati Boga. Ko se prikažejo otočani, išoč ubeglo Biserko, plane ona v morje, da bi ušla ljudem in svoji vesti. Lukan skoči za njo, da bi jo ljubil vsaj v dnu morja.

Borba človeka z naturo in spoznanjem je Kosorjeva fabula, nje živec osnovna strast spolnosti. Ta tvori izhodišče in središče vsega. Zunanji svet leži neobdelan, sirov, neverjeten okoli te spirale, ki v vedno večjih zavojih meri v neskončnost. Pod silo lastne in tuje strasti rastejo osebe. Zato Kosorjevi ljudje ne morejo biti subjekti realnega življenja, temveč poosobljeni nagoni in ideje. V obeh dramah ni več življenja, ki bi bilo rezultanta zunanjega sveta, sami

fragmenti razbite duše, ki jo oživlja logika demonične nature, nam zijajo nasproti. Strto zrcalo, v njem koščki sveta. Notranjo resničnost svojih dram izkuša Kosor doseči s tem, da vzame kot edino razgledišče v svet trenutno razpoloženje svoje glavne osebe; vse drugo več ali manj zanemarija. Iz tega središča, ki je v vsakem slučaju drugo, je pogled na svet kot skozi prizmo, premaknjen, zlomljen. Vse plava v neverjetni megli, pleše v motnjavi in deliriju, saj je takih središč in prizem toliko, kolikor je oseb, ki zanimajo dramatika in stoje blizu njegove teze. Le tako si moremo razlagati fabule, ki se upirajo razumu in vsaki iluziji. Duševnost naj bi prešla materijo. Ker tega ni mogoče doseči, vidimo zmes naturalizma in simbolike, v skrajnem slučaju celo deformacijo materije. Iz skoro realnega začetka v »Ženi« in »Ladji« se gubi svet v neverjetnost. Naša zemlja, naši ljudje postanejo tuji in naenkrat smo ali v prašumi z gorilo ali v fantastični dolini, kjer se praznujejo spolne orgije. Resnična ostane samo še abstraktna ideja v celoti in posamezne sentence, ki jih krešajo nemogoči dogodki. Tako se zdi, da je v vsem takem dramatičnem stvarjanju več težnje po abstrakciji in miselni skrivnosti kot volje po organični umetnini. Dramatiku gre le za miselnost in občutje. Vprašamo pa se, ali je taka drama sploh mogoča?

Duševnost obeh dram temelji na etiki čustva in vsemogočne proste volje, na etiki človeka-boga. Hotenje po neskončnosti, ki se razbije na poučnih predmetih, je vsekakor dramatično. Toda te osebe so preveč abstraktni simboli, da bi mogli učinkovati kot tragični subjekti. Fikcija je sama teorija; vse romantično ozadje čudnih dogodkov ne pomeni nujnosti — in smrt v romantičnem smislu sploh ni tragična. Zdi se, da pisatelj poudari fikcijo že v tem, da svoje osebnosti definira do golega, nato pa takoj spravi s poti. V obeh slučajih imamo smrt v morju — ravno tedaj, ko se prava drama začne. Toda poizkus s seciranjem živcev je pri kraju, gola duša v prvotni strasti ali prvi prevari stoji pred nami, zato nam ni treba ničesar več.

Zdi se, da je Kosor ravno v »Nepobedivi ladji« zgrešil tla umetniškega ustvarjanja. Že negacija vsega, kar je postavila pamet, kaže pretiranost, ki se pojavlja navadno le pri bojnih strujah. Pri njem vidimo skoro več poizkusa, da bi vse obstoječe razdril ko novo ustvaril. »Sturma in Dranga« ter prve romantike slabše strani so to, malikovavstvo duha in prezir razuma, ki v zakonih mere, števila in teže drži vse, kar biva, skratka negacija organizma, to je z velikimi poudarki zapisano zlasti na »Ladji«. Simboli temelje vendar na paralelizmu misli in objektov, morajo biti vsaj približno definirani. Svojih simbolov Kosor tudi miselno ni podprl. Rešitev v »Ženi« temelji na psihološki neverjetnosti, na negaciji spolnosti v ženski, ki se ji laska ves svet. V »Ladji« se vse dejanje upira verjetnosti, naravni in pravljici. Kaj je ladja, pravzaprav ne moremo ugeniti. Morda svobodna vest? Toda simbol je tako nedoločen, da je estetično mrtev. Ko bi bil Kosor udahnil življenje temu simbolu, na katerega vendar zida, bi nam bila dana vsaj miselna stopnja. Tako se on sam iz svojega dela ni vzpel na objektivno stopnjo. V razbolelem refleksivnem hotenju ni rešil, kar je hotel. Še sam se ni ločil iz kaosa čustvene in miselne zmede, on sam tega dela ni odrešen kot stvaritelj, umotvor tudi miselno ni dovršen.

Sedaj pa oder in iluzija! »Ženo« bi si bilo mogoče misliti za tenčico, kako je Zagreb prenesel »Nepobedivo ladjo«, si težko mislim. Na srednjega človeka mora učinkovati blazno, za inteligenta, ki ga zanimajo problemi in teorije, je vendarle samo poizkus, ki nikoli ne nudi neposrednega užitka. In ekspresionizem vendar hoče učinkovati neposredno! Dasi Lukanovo trpljenje bije ob žili

x

Kronika.

x

vesoljstva, se nam zdi bolj daleč kot skrbi Shakespeareovih marionet v «Komediji zmešnjav». Tragedija gre skozi nas, pa je ne čutimo kot bi jo morali.

Gotovo pa je, da Kosor strese in razgiblje, kar je dejal Przybyszewski. Pa ne v celoti — posamezne scene so to. V celoti sta obe imenovani drami bolj miselna, kot estetična stvaritev. V pbsameznostih je Kosor močen mislec, tudi zamišljeni sta obe deli drzno, toda če primerjamo v svetovni literaturi dela demonične vsebine, sta obe Kosorjevi drami vendarle papirni figuri, z lepo miselnostjo popisani. Kot da ekspresionizem ne more dati velikega dela, kot da je njegova neposrednost tragična ironija! Beži pred jasno obliko — njegova duševnost pa se izgublja — v besedah. Sicer pa bi bila končna sodba: V «Požaru strasti» je Kosor v simbol in misel položil toliko teže, da se vse šibi. Tu se je izpisal in ubil. Obedve drugi drami sta varijacija prve in veliko hotenje one-mogle sile.

France Koblar.

Kunaver Pavel: Na planine! Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1921. 8°.

Knjiga je v resnici zelo dober vodnik za turiste; v nji podaja avtor izčrpna navodila v vsakem pogledu onim, ki si gor ne ogledujejo samo «od spodaj», ampak ki tudi gredo na nje. V poglavju o pomenu turistike v naravnost pesniškem jeziku opisuje vpliv turistike na človeško telo in duha; posebno zaradi tega kliče na glas: «Pošljite mladino v planine!» Posebe za mladino, za počenike turistike, so napisana poglavja, v katerih jih opozarja na vsako malenkost glede telesa, hrane, obleke, opreme itd. Tudi opozarja turiste na nevarnosti, ki pretijo v naravi, in vsled katerih lahko ponesrečijo (pok. Petrič).

Dasi smatramo planinstvo kot šport, bi bilo vendar potrebno, da bi bil pisatelj dal nekoliko migljajev, kako je treba gledati planine, oziroma vso ono visoko naravo z znanstvenega stališča. Pravim «migljajev» in ne mogoče obsežnih »navodil«, s katerimi bi prekoračili meje svoje knjižice. Brez dvoma pa bi bilo koristno, če bi bil vsaj v glavnih črtah označil kamenje, iz katerega je sestavljeno naše gorovje, koristno tudi za turista, če bi si ga označil na svoji karti ali prinesel v malih koščkih domu. Koliko bi turistu koristila busola, da bi zanjo določeval smer brazdenja in padanja geoloških plasti in si vse to zabeležil na karti in v svojih zapiskih! Trebalo bi turista opozoriti na floro, na mejo med gozdom in posameznim drevjem, na mejo snega, ledenike itd.

Knjigi so dodane mnoge ilustracije, ki so naravnost sijajne; izdelane so po fotografijah znanega ne amaterja, ampak umetnika J. Kunaverja (dve po fotografijah pokojnega B. Brinška). Vso hvalo tudi «Učiteljski tiskarni», ki je, kolikor je to danes mogoče, knjigo naravnost vzorno opremila. A. Gavazzi.

Kronika.

Zborovanje delegatov čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. Od 28. do 31. oktobra so zborovali v Zagrebu pod okriljem Jugoslovenske akademije delegati češkoslovaških in južnoslovanskih akademij in učenih društev, da se dogovorijo o smernicah skupnega dela. Na zborovanje je bilo povabljen tudi mlado «Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani». Povabilo našega «Znanstvenega društva» je pokrenil takratni tajnik Jugoslovenske akademije, g. univ. prof. dr. Juraj Majcen, ki je bil v počitnicah o priliki sestave zajedničke uredbe za filozofske fakultete vseh univerz naše kraljevine nekaj dni v Ljubljani ter zvedel, da se tako društvo v Ljubljani snuje (glej «Jugoslovansko Njivo» št. 32., str. 499.).